

GULYA ISTVÁN*

Egy kohóépítő dinasztia

(A miskolci Klir család két generációja)

Írásomban a miskolci KLIR család két építőmester tagja, KLIR VENCEL (~1746-1809) és fia KÁROLY (1790-1842) munkásságát kívánom bemutatni. A két kőművesmester részt vett a diósgyőri koronauradalom területén alapított kohászati üzem építési munkálataiban: Vencel a FAZOLA HENRIK által építtetett első kohó átépítésén, Károly a FAZOLA FRIGYES irányításával készült második nagyolvasztó átalakításán dolgozott. Jóllehet egyikük sem specializálódott kizárólag kohóépítésre, Miskolc megbecsült építőmesterei voltak, ezért az üzem irányítói bátran támaszkodhattak szakértelmükre. A Klir család két tagjának munkássága mellett be szeretném mutatni Miskolc 18-19. századi építőiparának helyzetét, jellemzőit, valamint a városiasodást meghatározó tényezőket is.

A török által nem szorongatott, az ország észak-keleti részén fekvő királyi városokban (Kassa, Eperjes, szepesi városok) a gazdag nemesek és polgárok már a török korban lehetőség szerint kőházat építtettek maguknak, ami egyértelműen a vagyont és a vezető társadalmi réteghez való tartozást szimbolizálta. A török-járta, majd a kuruc háborúk által újra és újra megtépázott borsodi és alsó-zempléni mezővárosokban a 18. századtól kezd elterjedni a kőépítkezés a magánszemélyek körében. A kuruc háborúkat követő nyugalmasabb évszázadban az építészeti szaktudás az említett szabad királyi városokból terjed tovább a déli mezővárosias jellegű térségek felé. A késő-barokk építészeti az egri püspökök, a főnemesek és a kincstári uradalmak által megbízott külföldi és nyugat-magyarországi építőmesterek munkássága nyomán jelenik meg Borsodban és a Hegyalján. Miskolc fejlődő kézművesipara és kereskedelme, mely főként az alföldi és hegyvidéki területek találkozásának előnyeiből táplálkozott, a 18. század folyamán megszerezte a térség déli tájainak piacát. A vagyonosodó középnemesi és polgári réteg egyre növekvő keresletet támasztott az építőipari szolgáltatások piacán. Miskolcon a város tehetősebb lakói a 17. századi hagyományok alapján telkük utcára néző oldalára építtették a kőből készült, általában kisebb méretű „*fejér házat*”, az épület hátsó traktusa pedig fából vagy paticsból készült. Az egy-két boltozott szobából, kamrából és pitvarból álló földszintes házakat a telken silányabb anyagokból készített gazdasági épületek egészítették ki. A városi lakosság többsége fából, paticsból, vályogból, illetve ezek kombinációiból álló lakóházakban lakott. A házak tetőzete zsúp, nád vagy zindelyfedéssel készült, a cserép csak a 19. században jelenik meg Miskolcon. A fűtésről boglyakemence gondoskodott. A vagyonos nemesség és polgárság (elsősorban kereskedők és kézművesek) a kor építészeti és

---

* Az Országos Műszaki Múzeum Központi Kohászati Múzeuma, 3517 Miskolc-Hámor, Palota utca 22.

lakberendezési divatjait némi késéssel követve igyekeznek az 1700-1800-as években házaikat nagyobbra és komfortosabbra építtetni. Egyre több a kőépület, melyeket a belvárosban emeletesre építenek át, a boglyakemencéket felváltják a cserépkályhák, az ólomüveges ablakokat a fába foglalt üvegek.¹

A 18. században Eger püspöki székváros és Kassa szabad királyi város mesterei képviselik a térségben az építőipari szakmákat. A püspöki birtokokon folyó építkezések számos külföldi mesterembert vonzanak Egerbe és környékére, a hódoltságban töltött évszázadok építészeti lemaradását gőzerővel próbálják behozni.

Miskolcon alig néhány mesterember működik a 18. század folyamán, az összeírásokban 1770-ig nem is jelennek meg, csupán más források alapján ismerjük néhányuk nevét.² Az uradalmi és magánépítkezéseken többnyire egri, gyöngyösi, kassai és eperjesi építőmesterek dolgoznak, közülük jó néhányan letelepedtek a városban.³ Az 1770-es összeírás szerint mindössze két adózó kőműves mester élt Miskolcon,⁴ ami kevésnek tűnik, de az 1773-ban megalapított miskolci kőműves, ács és kőfaragó egyesült céh első mesterei között is csak 3 kőműves, 1 kőfaragó és 1 ács található.⁵ Nem tudjuk, hogy a neveik alapján legalábbis német ajkúnak tekinthető mesterek honnan érkeztek a városba, a püspöki esetleg a diósgyőri koronauradalmi építkezések vonzották őket a vidékre német területről, vagy pedig Kassáról, esetleg más királyi városokból települtek át. Kassán, Lőcsén, Eperjesen, Bártfán a török kor végén már működnek építőipari céhek,⁶ esetleg azok vidéki mesterei lehettek eleinte a Miskolcon dolgozó kőművesek és kőfaragók. A miskolci céh alapításának körülményei még nem tisztázottak, további kutatásokat kívánnak.

A térségben nem csupán céhtagok dolgoztak az építőiparban. A városokban és falvakban számos kontárnak titulált szakember működött, akik nem föltétlen voltak tudásuk szempontjából is kontárok, csak nem tudtak vagy akartak csatlakozni egyik céh tagságához sem. A települések birtokosai általában megvédték őket a hatóságok zaklatásaitól, mivel szaktudásukat jól hasznosíthatták. A nagyobb uradalmak alkalmaztak kőműveseket az épületeik karbantartására, felújítására, ezek szabályos szerződéssel dolgoztak. A diósgyőri koronauradalomban például az újmassai kohó és a hámorok mellett a vasgyár alkalmazásában 1820-ban 4 kőműves legény, 1829-ben 1 kőműves, 1834-ben 2 kőműves dolgozott.⁷

KLIR VENCEL

A cseh vagy szudétanémet származású Klir Vencel az 1770-es évek közepén telepedett le Miskolcon. 1776-ban már a város lakója, ekkor anyakönyvezik elsőszülött gyermekét a Mindszenti plébánián.⁸ Minden bizonnyal a kamarai építkezések vonzották a térségbe, de első munkáit nem ismerjük. Elzászi német feleségét franciaországi tartózkodása idején ismerhette meg, gyermekei azonban már Miskolcon születtek. Több évtizedes pályafutása során magánházakon kívül számos középületet is épített. 1783-ban a diósgyőri református templom oldalhajóira készíti árajánlatot, majd végzi a kivitelezést, 1798-ban ugyanennek a templomnak a tornyát építi meg. 1792-ben a ládházi templom kivitelezését vállalja, majd 1803-ban egy másik jó nevű helyi mesterrel, KUN JÁNossal hozzáfog a Kossuth utcai református templom boltozatainak elkészítéséhez.⁹ 1790-91-ben és 1793-ban a város második legrégebbi épületén, a református kollégiumon (ma a Herman Ottó Múzeum kiállítási épülete) végez átalakítási és bővítési munkákat, az épület ekkor nyerte el mai formáját.¹⁰

Az egyházközségek és magánszemélyek mellett több esetben a diósgyőri uradalom részére is dolgozott. 1798-ban átalakítási tervet készített az uradalom miskolci Korona nevű vendégfogadóhoz. Sajnos a fentebb említett épületekhez képest a fogadót később annyira átépítették, hogy ma már felismerhetetlenek rajta Klir munkájának nyomai. Az ómassai olvasztó sorozatos problémái miatt szükségessé vált annak átalakítása, amit a kamara által eredetileg

megbízott mester betegsége miatt 1793-ban Klir Vencel vállalt fel. Az igazi gondot jelentő vízellátást azonban ez a munka nem oldhatta meg, így a kohó továbbra is nehézkesen működött.¹¹

Építőipari tevékenysége mellett Klir Vencel komoly szerepet vállalt a helyi társadalmi életben. Az 1790-es években a kőműves, ács és kőfaragó céh főcéhmentere, hosszú ideig tagja a városi tanácsnak, melynek megbízásából évekig a város katolikus árváinak gyámságával is foglalkozott. Belvárosi háza mellett több szőlője is volt, ami a kor jellegzetes vagyontárgya a kézművesek körében, de 1809-ben bekövetkezett halálakor nem volt kifejezetten vagyonos ember.¹²

KLIR KÁROLY

Mesterségét két fia vitte tovább, akik azonban jó nevű apjukhoz képest nem szereztek akkora elismertséget. Kettejük közül Károly 1822-29 között a kőműves céh főcéhmenteri tisztét is betöltötte, jelentős mesternek számított, munkássága jórészt mégis ismeretlen, mivel zömmel magánépítkezéseken dolgozott. Igyekezett az építőanyag beszerzését is kézben tartani, mivel 1830-ban a koronauradalom mint Miskolc város földesura hozzájárulását kéri és nyeri el, hogy a saját Beteg-völgyi szőlőjében nyitott kőbányában követ törethessen.¹³ Ezt a területet még apja szerezte 1787-ben egy csabai szőlő cseréjével, értékét jelzi, hogy Károly halála után még 1846-ban is szerepel özvegye az uradalmi bányák bérlőinek kimutatásában.¹⁴ Az építés munkaigényessége miatt az építőiparban dolgozó mesterek az átlagosnál több legényt foglalkoztattak. Az 1830-as években a miskolci céhes kőműves mesterek közül Klir Károlynál 10-13 legény dolgozott, így komolyabb építkezéseket is vállalhatott.¹⁵

Legjelentősebb ismert munkája az újmassai nagyolvasztóhoz kötődik. 1830-ban FRIEDRICH TESSEL ácsmesterrel, a miskolci céh akkori főcéhmenterével együtt készítette el az újmassai nagyolvasztó átépítési terveit. Az ómassai olvasztó említett problémái miatt 1807-13 között más helyen felépített, majd 1817-ben átépített újmassai nagyolvasztó hasonló, elsősorban az egyenletes vízellátás hiányából fakadó gondokkal küzdött, mint elődje. A Klir Károly tervei szerint 1831-ben kivitelezett átépítés során a kohótestet lépcsőzetes alakúra képezték ki, mögötte feltöltötték a domboldalt, támfalat és hozzá épített műhelyeket, raktárakat készítettek, falazott köcsatornában vezették az olvasztó vízikerekeihez a források vizét.¹⁶ Az átépítés eredményeként stabilabb, megbízhatóbb lett a termelés, bár a vízellátás egyenletességét télen és nagy szárazság idején továbbra sem tudták biztosítani, ez a probléma az olvasztó fennállásáig megmaradt.

A miskolci Klir család két generációjának vázlatosan bemutatott története jól példázza a mezővárosból kereskedelmi, majd ipari központtá váló Miskolc fejlődésének körülményeit. A lemaradását behozni kívánó, épülő, szépülő város, akárcsak az uradalom vasgyára, munkalehetőségeivel vonzotta a hiányzó, speciális szakmákat űző kézműveseket, akik között számos idegen ajkú volt. A város polgárai közé fogadta a szakembereket, megélhetést biztosított számukra, ők pedig szaktudásukkal járultak hozzá Miskolc fejlődéséhez. A Klir család építőmester tagjai is ott hagyták kézjegyüket a város épületein, tevékenységüket, szaktudásukat jó néhány napjainkig fennmaradt épület bizonyítja.

LEVÉLTÁRI ÉS GYŰJTEMÉNYI RÖVIDÍTÉSEK

B.-A.-Z. m. Lt. = Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc

IV. 508/a = Borsod vármegye levéltára, Borsod vármegye adószedőjének iratai 1756-1831.

XI. 601. = A Diósgyőri Kamarauradalom iratai 1721-1869.

HOM. = Herman Ottó Múzeum, Miskolc

HTD I. 76. 9. = Helytörténeti Dokumentáció, céhes gyűjtemény, a miskolci kőműves, ács és kőfaragó céh iratai

KKM. DGY. = Központi Kohászati Múzeum, Dokumentum Gyűjtemény

IRODALOM

- Bodó 1972.= Bodó Sándor: Miskolci nemesi ház építése 1783-ban. In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 10. (1972.) 45-51.
- Céhkataszter 1975-1976.= Éri István–Nagy Lajos–Nagybákay Péter: A magyarországi céhes kézművesipar forrásanyagának katasztere I-II. Bp. 1975-1976.
- Horváth 1955.= ifj. Horváth Béla: Miskolc legrégebbi középülete, a múzeum. In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 2. (1955.) 1-6.
- Gyulai 2000.= Gyulai Éva: Topográfia és városkép. In: Faragó Tamás (szerk.): Miskolc története III/1. kötet 1702-1847-ig. Miskolc, 2000. 57-150.
- Komáromy 1956.= Komáromy József: Az első miskolci vendégfogadók. In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 3. (1956.) 48-53
- Marjalaki 1955.= Marjalaki Kiss Lajos: Újabb adatok Miskolc 18. századi építkezéseihez. In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 2. (1955.) 32-34.
- Marjalaki 1959.= Marjalaki Kiss Lajos: Klir Vencel miskolci munkássága. Borsodi Szemle (1959.) III. évf. 1. sz. 62-63.
- Marjalaki 1960.= Marjalaki Kiss Lajos: Újabb adatok az első miskolci építésről, Klir Vencelről (1745-1809). Borsodi Szemle (1960.) IV. évf. 4. sz. 313-314.
- Németh 2000.= Németh Györgyi: Kamarai vállalkozás a diósgyőri koronauradalomban. In: Faragó Tamás (szerk.): Miskolc története III/1. kötet 1702-1847-ig. Miskolc, 2000. 379-393.
- Porkoláb 2003.= Porkoláb László: Források Diósgyőr-Vasgyár történetéhez 1770-1919. Tanulmányok Diósgyőr történetéhez 12. Miskolc, 2003.
- Veres 2000. = Veres László: Iparfejlődés. In: Faragó Tamás (szerk.): Miskolc története III/1. kötet 1702-1847-ig. Miskolc, 2000. 317-378.

JEGYZETEK

¹ Gyulai 2000. 133-135.

² 1726-41. Bálint János, 1751. Kőműves Mátyás biztosan helybeliek. Marjalaki 1955. 33-34. 1756-58. Johannes Lochmeister kőműves és Steinlochner Károly kőfaragó. B.-A.-Z. m. Lt. IV. 508/a. 4. dob. 47. Borsod vármegyháza és tömlőce körül munkálkodó mesteremberek fizetési listája 1759.; 1765. Gasparus Kővágó sem mestersége, csupán neve szerint szerepel. B.-A.-Z. m. Lt. XI. 601. 1. dob. 34. Miskolc kamarai város összeírása. Neve foglalkozását is jelölte, amit kőfaragó eszközöket is tartalmazó hagyatéka bizonyít 1786-ból. Veres 2000. 327.

³ 1736-ban a református iskola felmérését, majd bővítését Rét Jakab kassai, Csermini János egri és Orchovszki József (származása nincs jelölve) végzi. Marjalaki 1955. 33.; az 1740-es években a városi vendégfogadó építésén egy eperjesi kőműves, majd Pfojtenberger Lőrinc egri mester dolgozik. Marjalaki 1955. 34. 1783-ban nemes Törös Tamás a kassai Johann Michael Scheidler kőműves mesterrel köt szerződést háza építésére, aki két év múlva már miskolci lakosként szerepel a városi összeírásban. Bodó 1972. 48-49. A Kossuth utcai református templom építését is Scheidler vállalta fel, 1799-es halála után Pottinger Ferenc kassai, majd Rábel Ferenc gyöngyösi mester építi a templomot. Gyulai 2000. 149.

⁴ Johannes Zöts főcéhmester, Johannes Jung kis céhmester, Christoph Craus kőműves, Stephan Kugler kőfaragó és Joseph Openrieder ács mesterek. HOM. HTD. I. 76. 9. 2. A miskolci kőműves, ács és kőfaragó céh német nyelvű naplója.

⁵ Fennmaradt privilégiumaik alapján Kassán 1573-tól kőműves-kőfaragó, Lőcsén szintén 1573-tól kőműves-kőfaragó, Eperjesen 1615-től kőműves-kőfaragó, Bártfán 1616-tól

kőműves céhek működtek. Céhkataszter 1975-1976.

⁶ KKM. DGY. 72. 4. 56.; Porkoláb 2003. 96.; és Németh 2000. 392.

⁷ HOM. HTD. 74.423.63 Klir Vencel miskolci építész családi adatai.

⁸ Marjalaki 1959. 62-63. és Marjalaki 1960. 313-314.

⁹ Horváth 1955. 2

¹⁰ Komáromy 1956. 52.

¹¹ Porkoláb 2003. 60.

¹² Marjalaki 1960. 314.

¹³ Horváth 1955. 2. B.-A.-Z. m. Lt. XI. 601. 5. dob. 521. A diósgyőri koronauradalom bérlői 1846. Klir Károly szerződése szerint is éves bért kellett fizetni a kitermelés után a bányajog fejében.

¹⁴ HOM. HTD. I. 76. 9. 8. A miskolci kőműves, ács és kőfaragó céh jegyzőkönyve.

¹⁵ HOM. HTD. I. 76. 9. 8. A miskolci kőműves, ács és kőfaragó céh jegyzőkönyve.

¹⁶ Porkoláb 2003. 103.; 105-106.